

Sygn. akt II CSK 241/12

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 21 marca 2013 r.

Sąd Najwyższy w składzie :

SSN Antoni Górski (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Dariusz Dończyk

SSN Anna Owczarek

Protokolant Anna Wasiak

w sprawie z powództwa Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa
w W. - Oddział Regionalny z siedzibą w Ł.

przeciwko M. M. M.

o zapłatę,

po rozpoznaniu na rozprawie w Izbie Cywilnej

w dniu 21 marca 2013 r.,

skargi kasacyjnej strony powodowej

od wyroku Sądu Apelacyjnego w [...]

z dnia 11 stycznia 2012 r.,

**uchyla zaskarżony wyrok i przekazuje sprawę Sądowi
Apelacyjnemu do ponownego rozpoznania i rozstrzygnięcia o
kosztach postępowania kasacyjnego.**

Uzasadnienie

Sąd Apelacyjny wyrokiem z dnia 11 stycznia 2012 r. oddalił apelację powoda Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa od wyroku Sądu Okręgowego w Ł. z dnia 1 września 2011 r. jako bezzasadną oraz zasądził od powoda na rzecz pozwanego M. M. M. kwotę 2700 zł tytułem zwrotu kosztów zastępstwa procesowego w postępowaniu apelacyjnym.

Swoje rozstrzygnięcie oparł na następujących ustaleniach faktycznych:

Pozwany M. M. w dniu 26 lutego 2004 r. otrzymał gospodarstwo rolne położone w P., w związku z przejściem ojca na emeryturę i podjął starania w celu uzyskania pomocy finansowej. W tym celu złożył wniosek do ARiMR o dofinansowanie realizacji projektu w ramach Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004-2006” w zakresie działania „Ułatwianie startu młodym rolnikom”. W złożonym wniosku pozwany zaznaczył, iż uzupełnieni wykształcenie w okresie 5 lat od dnia rozpoczęcia prowadzenia gospodarstwa.

ARiMR w dniu 18 lutego 2005 r. zawarła z pozwanym umowę o dofinansowanie projektu - tj. umowę określającą warunki i tryb udzielania przez ARiMR pomocy finansowej w ramach SPO „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004-2006”.

Zgodnie z § 4 ust. 1 umowy, Agencja udzieliła pozwanemu pomocy w wysokości 50.000 zł, zaś w § 6 ust. 2 umowy określono zasady zwrotu otrzymanej pomocy wraz z odsetkami. W treści § 8 ust. 1 umowy strony ustaliły, że prawnym zabezpieczeniem wykonania przez pozwanego zobowiązań określonych w umowie jest weksel niepełny in blanco.

Zgodnie z § 5 ust. 1 umowy, pozwany zobowiązał się do wypełnienia zobowiązań określonych w rozporządzeniu Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 3 września 2004 r. w sprawie przyjęcia Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004-2006” oraz w rozporządzeniu Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 8 września 2004 r. w sprawie Uzupełniania Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz

rozwój obszarów wiejskich 2004-2006”, a w szczególności m.in. do uzupełnienia wykształcenia w celu spełnienia wymogu dotyczącego kwalifikacji zawodowych, gdyż wymóg ten nie był spełniony w dniu złożenia wniosku o dofinansowanie projektu (§ 5 ust. 1 pkt 9 umowy) i do złożenia w oddziale regionalnym dokumentów potwierdzających wypełnienie przez beneficjenta zobowiązań określonych w pkt. 7-9, przed upływem 5 lat od rozpoczęcia prowadzenia gospodarstwa rolnego (§ 5 ust. 1 pkt 10).

Pieniądze otrzymane w ramach pomocy pozwany przeznaczył w całości na rozwój gospodarstwa.

Pozwany ukończył Liceum Ogólnokształcące [...] w kwietniu 2005 r.

Pozwany, chcąc spełnić wymóg wykształcenia rolniczego, w obawie przed koniecznością zwrotu dotacji, podjął starania w celu uzupełnienia wykształcenia i w związku z tym w dniu 1 lipca 2007 r. rozpoczął naukę w Wyższej Szkole Humanistyczno - Ekonomicznej na kierunku zarządzanie, jednocześnie uczęszczając na kursy przygotowujące do egzaminów eksternistycznych z zakresu szkoły policealnej w zawodzie technik - rolnik. W tym czasie istniała możliwość ukończenia szkoły zawodowej na podstawie kursów eksternistycznych przez okres jednego roku. Jednakże możliwość ta - z uwagi na zmianę przepisów ustawowych - została wyłączona i kurs pozwanego w Centrum Kształcenia „P.” w P., który rozpoczął się 1 września 2007 r., został przez szkołę rozwiązany.

Pozwany rozpoczął naukę zawodu rolnika w trybie dwuletnim dopiero we wrześniu 2008 r.

Pismami z dnia 24 lutego 2009 r. oraz z dnia 4 marca 2010 r. pozwany zwrócił się do Prezesa ARiMR i Dyrektora Oddziału Regionalnego ARiMR z prośbą o przedłużenie terminu na wypełnienie zobowiązania dotyczącego uzupełnienia wykształcenia rolniczego, wskazując iż w czerwcu 2010 r. zda egzamin zawodowy.

W dniu 11 marca 2010 r. pozwany został poinformowany o uruchomieniu wobec niego procedury windykacji należności w celu odzyskania wypłaconej premii na podstawie umowy z dnia 18 lutego 2005 r.

Pozwany ukończył szkołę w czerwcu 2010 r. Nie miał możliwości skorzystania z indywidualnego toku nauczania, gdyż Centrum Kształcenia „P.” w P. nie prowadziło indywidualnego programu.

Pozwany zakończył cały proces kształcenia rolniczego w dniu 27 sierpnia 2010 r., uzyskując tytuł technika rolnika. Pozwany zdał wszystkie egzaminy w terminie, a ponadto cały proces kształcenia przebiegał bez przerw i opóźnień.

W związku z negatywnym rozpatrzeniem wcześniejszego odwołania, pozwany pismami z dnia 14 października 2010 r. oraz z dnia 5 listopada 2010 r. zwrócił się do prezesa ARiMR o przedłużenie terminu na wypełnienie zobowiązania dotyczącego uzupełnienia wykształcenia rolniczego, które spełnił w dniu 27 sierpnia 2010 r., uzyskując kwalifikacje zawodowe i w związku z tym o niewszczywanie procedury windykacji.

W kolejnych pismach skierowanych do Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi oraz ponownie do Prezesa ARiMR pozwany wniósł o indywidualne rozpatrzenie jego sytuacji.

Przeprowadzona w dniu 11 stycznia 2010 r. kontrola w gospodarstwie rolnym pozwanego nie wykazała żadnych nieprawidłowości. Jedynym zarzutem w stosunku do pozwanego jest spóźnione uzyskanie formalnych kwalifikacji zawodowych.

Gospodarstwo rolne o pow. 6.5 ha użytków rolnych jest jedynym źródłem utrzymania pozwanego. Miesięczny dochód z gospodarstwa to ok. 1.000 zł. Pozwany zamierza rozwijać produkcję rolną. Nie posiada możliwości finansowych zwrotu udzielonej pomocy, w tym celu musiałby sprzedać gospodarstwo.

Wyrokiem z dnia 1 września 2011 r. Sąd Okręgowy w Ł. uchylił nakaz zapłaty wydany przez Sąd Okręgowy w Ł. w postępowaniu nakazowym w dniu 16 czerwca 2011 r., oddalił powództwo i nie obciążył Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa Oddziału Regionalnego kosztami procesu.

Apelację strony powodowej od powyższego wyroku Sądu Okręgowego Sąd Apelacyjny wyrokiem z dnia 11 stycznia 2012 r. oddalił na podstawie art. 385 k.p.c. jako bezzasadną.

Podzielił dokonane przez Sąd Okręgowy ustalenia faktyczne i przyjął je za własne. W ocenie Sądu, w okolicznościach przedmiotowej sprawy twierdzenia i dowody na obronę przed dochodzonym roszczeniem usprawiedliwiały, nawet bez wniosku strony w tym przedmiocie, art. 5 k.c. Wskazał, że jakkolwiek pozwany nie wykonał w całości zobowiązania, jednakże ta postać niewykonania zobowiązania

polegała wyłącznie na zwłoce w spełnieniu wymogu dotyczącego uzupełnienia kwalifikacji zawodowych. Pozwany co do zasady uzyskał wymagane kwalifikacje, ale z niewielkim opóźnieniem, które wyniosło ok. 1,5 roku. Sąd Apelacyjny zwrócił przy tym uwagę, że cel programu i umowy został osiągnięty - pozwany jako młody rolnik dokonał modernizacji gospodarstwa, poprawił jego kondycję ekonomiczną i gospodarstwo to stanowi jego jedyne źródło dochodu.

Pozwany wykazał należyte starania w celu terminowego uzyskania właściwych kwalifikacji - rozpoczął roczny kurs eksternistyczny w Centrum Kształcenia P. - jednak założonego celu nie osiągnął z przyczyn nie leżących wyłącznie po jego stronie. Zmiana przepisów oświatowych, choć nie stanowiąca siły wyższej, usprawiedliwiła, w ocenie Sądu, uchybienie terminu do wypełnienia tego wymogu programu i umowy.

Zaznaczył ponadto, że prawidłowa interpretacja § 5 ust. 1 pkt 9 umowy, dotyczącego wymogu uzupełnienia wykształcenia, nie była oczywista i mogła sprawić trudność stronie umowy.

W ocenie Sądu, pozwany błędnie zrozumiał obowiązek uzupełnienia wykształcenia uznając, że skoro w chwili zawarcia umowy posiadał wykształcenie podstawowe, a w kwietniu 2005 r. uzyskał wykształcenie średnie, to sam upływ czasu (3 lat) spowoduje spełnienie wymagań w zakresie kwalifikacji zawodowych - wówczas przed upływem 5 lat od rozpoczęcia prowadzenia gospodarstwa, tj. przed lutym 2009 r. legitymowałby się wykształceniem średnim i co najmniej 3 letnim stażem pracy w gospodarstwie. Podkreślił przy tym, że zwolnienie z obowiązku uzupełnienia wykształcenia o rolnicze obejmowało beneficjentów o odpowiednio długim stażu pracy w gospodarstwie w chwili zawarcia umowy, nie dotyczyło zaś tych, którzy nabyli ten staż już po zawarciu umowy - tak jak pozwany.

Z tych względów, mając na uwadze charakter łączącej strony umowy, jej treść, przyczyny zwłoki pozwanego w jej wykonaniu oraz osiągnięcie dalekosiężnego celu, dla którego została ona zawarta Sąd uznał, że żądanie powoda stanowiło nadużycie prawa i z tej przyczyny nie zasługiwało na ochronę.

W skardze kasacyjnej opartej na obu podstawach naruszenia powód zarzucił w ramach naruszenia przepisów prawa materialnego:

- art. 5 k.c. w zw. z art. 87 i art. 88 oraz art. 89, art. 33, art. 39 (odpowiednio po 01.12.2009 r. jako art. 107, art. 108 i art. 109, art. 36, art. 42) Traktatu z dnia 25.03.1957 r. o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (Dz. U. z 2004 r. Nr 90, poz.864/2) oraz w zw. z art. 8 ust. 1 i art. 51 ust. 1 rozporządzenia Rady Wspólnot Europejskich nr 1257/1999 z dnia 17 maja 1999 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich z Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej (EFOGR) oraz zmieniające i uchylające niektóre rozporządzenia (Dz.U. UE.L.99.160.80) oraz w zw. z art. 4 ust. 1 i art. 39 ust. 1 i ust. 2 rozporządzenia Komisji (WE) nr 817/2004 z dnia 29 kwietnia 2004 r. ustanawiającym szczegółowe zasady stosowania rozporządzenia Rady WE nr 1257/1999 w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich z Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej (Dz. U. UE.L 04.153.30) i art. 8 ust. 1 pkt 1, art. 26 ustawy z dnia 20 kwietnia 2004 r. o Narodowym Planie Rozwoju (Dz. U. Nr 116, poz. 1206 ze zm. - dalej ustawa o NRP) w zw. z załącznikiem do rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 3 września 2004 r. w sprawie przyjęcia Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004-2006” (Dz. U. Nr 197, poz. 2032 ze zm.), w zw. z załącznikiem nr 7 do załącznika rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 8 września 2004 r. w sprawie Uzupełnienia Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004-2006” (Dz. U. Nr 207, poz. 2117 ze zm.) oraz w zw. z załącznikiem do rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 20 listopada 2004 r. w sprawie wzoru umowy o dofinansowanie projektu w ramach Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004-2006” w zakresie działania „Ułatwianie startu młodym rolnikom” (Dz. U. Nr 252, poz. 2527) i w zw. z art. 30 ustawy o Ustawa o Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa z dnia 9 maja 2008 r. (Dz.U. Nr 98, poz. 634 ze zm.) poprzez ich błędną wykładnię i w konsekwencji błędne zastosowanie przepisu art. 5 k.c. w oderwaniu od jedynej dopuszczalnej w niniejszej sprawie jego wykładni dokonanej w oparciu o cały system prawa regulującego kwestie przyznawania pomocy publicznej,

z pominięciem charakteru dochodzonego roszczenia jako roszczenia o charakterze publicznoprawnym,

- art. 87, art. 88 oraz art. 89, art. 33, art. 39 (odpowiednio po 01.12.2009 r. jako art. 107, art. 108 i art. 109, art. 36, art. 42) Traktatu z dnia 25.03.1957 r. o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (począwszy od dnia 01.12.2009 r. „Traktat o Funkcjonowaniu Unii Europejskiej” na podstawie art. 2 Traktatu z Lizbony zmieniającego Traktat o Unii Europejskiej i Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską (Dz.Urz.UEC. 2007 r. Nr 306 str. 1) oraz w zw. z art. 8 ust. 1 i art. 51 ust. 1 rozporządzenia Rady Wspólnot Europejskich nr 1257/1999 z dnia 17 maja 1999 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich z Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej (EFOGR) oraz zmieniające i uchylające niektóre rozporządzenia (Dz. U. UE.L.99.160.80) oraz w zw. z art. 4 ust. 1 i art. 39 ust. 1 i ust. 2 rozporządzenia Komisji (WE) nr 817/2004 z dnia 29 kwietnia 2004 r. ustanawiającym szczegółowe zasady stosowania rozporządzenia Rady WE nr 1257/1999 w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich z Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej (Dz. U. UE.L 04.153.30) i art. 8 ust. 1 pkt 1, art. 26 ustawy z dnia 20 kwietnia 2004 r. o Narodowym Planie Rozwoju (Dz. U. Nr 116, poz. 1206 ze zm. - dalej ustawa o NRP) w zw. z załącznikiem do rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 3 września 2004 r. w sprawie przyjęcia Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004-2006” (Dz. U. Nr 197, poz. 2032 ze zm.), w zw. z załącznikiem nr 7 do załącznika rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 8 września 2004 r. w sprawie Uzupełnienia Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004-2006” (Dz. U. Nr 207, poz. 2117 ze zm.) oraz w zw. z załącznikiem do rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 20 listopada 2004 r. w sprawie wzoru umowy o dofinansowanie projektu w ramach Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004-2006” w zakresie działania „Ułatwienie startu młodym rolnikom” (Dz. U. Nr 252, poz. 2527) i art. 30 ustawy o Ustawie o Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa z dnia 9 maja 2008 r. (Dz.U. Nr 98, poz. 634 ze zm.)

poprzez ich błędne niezastosowanie, mimo iż spór dotyczył zwrotu przez beneficjenta przyznanej mu pomocy publicznej z uwagi na niewypełnienie warunków przyznania tej pomocy,

- art 5 k.c. przez błędną wykładnię i przyjęcie, że oddalenie powództwa na podstawie tego przepisu może nastąpić „z urzędu”, mimo że pozwany nie podnosił w trakcie procesu zarzutu nadużycia prawa podmiotowego przez stronę powodową,

- art. 5 k.c. w zw. z art. 472 k.c. i art. 355 § 1 i § 2 k.c. przez jego błędną wykładnię i przyjęcie przez Sąd, że podjęcie przez pozwanego nauki na 5 miesięcy i 18 dni przed upływem ostatecznego terminu udzielonego pozwanemu w umowie do wypełnienia zobowiązania uzupełnienia wykształcenia i po upływie trzech lat i siedmiu miesięcy od dnia, w którym pozwany podpisał umowę, w której zobowiązał się do uzupełnienia wykształcenia, oznacza, że podjął starania umożliwiające mu w terminie uzyskanie właściwych kwalifikacji a tym samym że żądanie od pozwanego zwrotu pomocy publicznej z uwagi na niedopełnienie warunków przyznania tej pomocy, stanowi nadużycie prawa i jest sprzeczne z zasadami współżycia społecznego;

- art. 65 k.c. w zw. z art. 353¹ k.c. oraz w zw. z § 1 oraz załącznikiem do rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 20 listopada 2004 r. w sprawie wzoru umowy o dofinansowanie projektu w ramach Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004-2006” w zakresie działania „Ułatwianie startu młodym rolnikom” (Dz. U. Nr 252, poz. 2527) przez jego błędną wykładnię i przyjęcie, iż zamiar stron umowy co do treści zawieranej umowy mógł być inny niż kreowany przez przepisy powszechnie obowiązującego prawa;

- art. 355 k.c. w związku z art. 354 k.c. poprzez błędną wykładnię polegającą na przyjęciu, iż strona pozwana nie była profesjonalistą i nieuwzględnieniu, iż zobowiązanie zostało zaciągnięte przez stronę w ramach prowadzonej działalności zawodowej i gospodarczej oraz nieuwzględnienie profesjonalnego charakteru prowadzonej przez pozwanego działalności.

W ramach drugiej podstawy zarzucił naruszenie przepisów postępowania, tj. art. 232 k.p.c., art. 321 k.p.c. w zw. z art. 493 § 1 i 495 § 3 k.p.c. oraz w zw. z art. 391 k.p.c. poprzez uwzględnienie zarzutu nadużycia prawa podmiotowego z urzędu

bez wniosku strony pozwanej z naruszeniem zasady kontradiktoryjności oraz z naruszeniem rygorów obowiązujących w postępowaniu nakazowym, co miało istotny wpływ na wynik sprawy oraz art. 328 § 2 k.p.c. w związku z art. 391 k.p.c. poprzez niewskazanie w motywach pisemnych zaskarżonego wyroku przez Sąd drugiej instancji konkretnie, jaką, przyjętą w społeczeństwie, zasadę współżycia społecznego naruszył pozwany, kierując wobec pozwanego roszczenie o zapłatę kwoty stanowiącej równowartość podlegającej zwrotowi pomocy publicznej.

W konkluzji wniósł o uchylenie zaskarżonego orzeczenia w całości i zniesienie postępowania przed Sądem Apelacyjnym oraz przekazanie sprawy temu Sądowi do ponownego rozpoznania i rozstrzygnięcia o kosztach według norm przepisanych.

W odpowiedzi na skargę kasacyjną powoda, pozwany wniósł o odmowę przyjęcia skargi do rozpoznania, ewentualnie o jej oddalenie.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Skarżący prezentuje pogląd, że w sprawach o zwrot świadczeń wypłaconych rolnikom w ramach wsparcia obszarów wiejskich z Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej (EFOGR) stosowanie art. 5 k.c. jest niedopuszczalne co do samej zasady. Jednakże skoro w umowie zawartej z pozwanym o dofinansowanie ze środków unijnych jego gospodarstwa w § 10 pkt 1 przewidziano, że w sprawach w niej nieuregulowanych w pierwszym rzędzie mają zastosowanie przepisy kodeksu cywilnego, to stanowisko o niemożności stosowania art. 5 k.c. wydaje się zbyt kategoryczne. Konieczność uwzględnienia pochodzenia tych środków i zasad nimi dysponowania może przemawiać ewentualnie za tym, żeby możliwość skutecznego odwołania się do art. 5 k.c. ograniczyć do sytuacji szczególnie wyjątkowych, ale zupełne jej wykluczenie nie znalazło dostatecznego uzasadnienia w prezentowanym stanowisku strony powodowej. Bliższe analizowanie tej kwestii nie jest zresztą konieczne, gdyż zastosowanie przez Sądy obu Instancji art. 5 k.c. było w realiach niniejszej sprawy co najmniej przedwczesne. Powołanie się na klauzule generalne zawarte w tym przepisie jest bowiem dopuszczalne dopiero po rozważeniu innych wchodzących w grę regulacji prawnych, które mogą odpowiedzialność pozwanego wyłączyć, a przynajmniej ograniczyć. Taką regulacją w kontekście rozpoznawanej sprawy jest

art. 39 ust. 1 Rozporządzenia Komisji (WE) NR 814/2004 z dnia 29 kwietnia 2004 r. ustanawiającego szczególne zasady stosowania rozporządzenia Rady (WE) nr 1257/1999 w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich z Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej (EFOGR) (DZ. U. UE. L. z dnia 30 kwietnia 2004.153.30). Brzmienie tego przepisu jest następujące: „Bez uszczerbku dla rzeczywistych okoliczności, które należy uwzględnić w indywidualnych przypadkach, Państwa Członkowskie mogą uznać, w szczególności, następujące kategorii siły wyższej:”, i dalej następuje wyliczenie sześciu kategorii siły wyższej w punktach od a do f. Wystąpienie którejkolwiek z nich jest podstawą do zwolnienia beneficjenta udzielonej pomocy od obowiązku zwrotu przyznanych mu środków, mimo niewywiązania się z przewidzianych w umowie wymagań warunkujących przyznanie tych środków. Sformułowanie „bez uszczerbku dla rzeczywistych okoliczności, które należy uwzględnić w indywidualnych przypadkach” trzeba rozumieć w ten sposób, że mogą zaistnieć takie indywidualne okoliczności (przypadki), które usprawiedliwią niewywiązanie się przez rolnika z umowy, mimo niewystąpienia którejkolwiek z kategorii siły wyższej, wymienionych w katalogu zawartym w tym przepisie. Innymi słowy, katalog przyczyn wymienionych jako siła wyższa nie wyczerpuje wszystkich przyczyn usprawiedliwiających zwolnienie od obowiązku zwrotu w całości lub w części otrzymanego świadczenia, gdyż mogą wystąpić jeszcze inne, niewymienione w nim okoliczności, które także mogą uzasadniać zwolnienie od tego obowiązku. Rzecz jasna, muszą to być okoliczności wyjątkowe, zbliżone w swojej istocie do kategorii wymienionych we wspomnianym katalogu, a więc takie, których, pomimo podjętych przez zobowiązanego starań, nie dało się przewyciężyć. Trzeba dodać, że w załączniku nr 9 do Rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 8 września 2004 r. w sprawie Uzupelnienia Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004 – 2006”, (Dz. U. Nr 207, poz. 2117), w którym wymieniono okoliczności o charakterze siły wyższej, uznane za takie przez państwo polskie, podany tam katalog ma charakter otwarty, co wynika z poprzedzających go słów „w szczególności”. Oznacza to, że również na gruncie tego przepisu można uznać także inne okoliczności za przyczyny usprawiedliwiające niewypełnienie warunków umowy o przyznanie świadczeń.

W sprawie dokonano ustaleń, że przyczyny, które spowodowały opóźnienie w zdobyciu przez pozwanego formalnych kwalifikacji rolniczych, były niezależne od niego. Pozostaje do oceny kwestia, czy można uznać je za okoliczności, które zgodnie z art. 39 ust. 1 rozporządzenia nr 817/2004, „należy uwzględnić w indywidualnych przypadkach” oraz czy pozwany dołożył staranności, aby w odpowiednim terminie uprzedzić powoda, że nie zdąży ukończyć szkoły rolniczej w umówionym czasie z przyczyn od niego niezależnych. Brak rozważenia w zaskarżonym wyroku tego istotnego kontekstu prawnego sprawy powoduje konieczność uchylecia orzeczenia i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania (art. 398¹⁵ § 1 k.p.c.). Postanowienie o kosztach uzasadnia art. 398²¹ w zw. z art. 108 § 2 k.p.c.).